

16. Мендельсон И.М. К поверьям о Святом Касьяне // Этнографическое обозрение. – 1897. – № 1. – С. 1 – 22.
17. Полісся України. Матеріали історико-етнографічного дослідження. – Вип.2 Овручина. – Львів: Інститут народознавства НАНУ, 1997. – 376 с.
18. Романов Е.Р. Сказки из мира животных, мифические, бытовые, легенды и дополнения // Белорусский сборник. – Вип. 8. – Вильна, 1912. – 715 с.
19. Сахаров И.П. Сказания русского народа. – СПб., 1841. – Т. 1. – 568 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковальков Олександр Леонідович – викладач кафедри всесвітньої історії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: слов'янська та українська міфологія, проблеми ментальності традиційного суспільства.

ІДЕНТИЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ ЗОНИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНЦІВ ПОВІТУ МАРАМУРЕШ)

Павло ЛЕНЬО (Ужгород)

У дослідженні зроблено спробу проаналізувати рівень та способи маніфестації етнічної ідентичності українським населенням повіту Марамуреш (Північно-Західна Румунія). Відзначено, що їхня етнічна (українська) ідентичність поступово витісняється громадянською (румунською). Вказано, які засоби призводять до такої ситуації: зростання кількості змішаних шлюбів, державна політика в галузі освіти та ЗМІ. Автор наводить умовну класифікацію місцевого населення відповідно до ступеня маніфестації ними свого українства в побуті, на свята, під час праці тощо. У контексті дослідження показано також, яким чином українці Румунії рефлектують не тільки себе, але також і власне Україну.

In is paper we tried to analyze the level and the manifestation of ethnic identical Ukrainians of Maramuresh district. Pursue investigations we can see that their ethnical identity is gradual changed and replaces by civil identity, which plays a great role in their life. We can see people of different degrees of ethnic identity, which depending on their age, education, encirclement, origin, political system and individual psychological peculiarities of Ukrainian population. In paper we can see methods and ways of manifestation of Ukrainians in their work-days and festive life. Ukrainian nationality identifies with their parents' birth place, language, cultural traditions, names heredity and physical peculiarities. Local Ukrainians strictly show the reflection of Ukraine and its inhabitants, which is essentially distinguish between different categories of population.

Важливу роль у житті кожної людини відіграє етнічна та громадянська ідентичність. Нині ця проблематика є предметом активних студій етнологів та культур-антропологів. Цікавою у цьому контексті є проблема порівняння та вияву ідентичності в середовищі українців, які в силу політичних чи

історичних умов були відрізані від основного етнічного ядра/території політичними кордонами. До таких можна віднести українців Мараморощини (Румунія), Пряшівщини (Словаччина), Західної Галичини (Польща), Кубані (Російська федерація) тощо. У перерахованих поліетнічних регіонах характерним є зближення елементів різних культур внаслідок тривалого співіснування народів прикордонної смуги. Однак також типовою є ситуація, коли таке зближення супроводжується втратою чи зміною етнічної тожсамості як результат дії державної політики титульного етносу.

У колі нашого дослідження перебувають українці повіту Марамуреш (Північно-Західна Румунія). Протягом кількох експедицій, які відбулися в 2006 – 2008 рр., ми досліджували місцеве населення в таких українських селах, як: Поляни (Poienile de sub Munte), Кричунів (Crăciunești), Вишня Рівна (Rona de Sus), Ремети (Remeți), Вишівська долина (Valea Vișeului), Бистрий (Bistra), Великий Бичків (Bocicioiu Mare), Русково (Ruscova). Жителі цих сіл є автохтонами, перші згадки про ці населені пункти сягають XIV ст. За допомогою методу введеного спостереження, посередництвом анкетування, інтерв'ю ми хотіли знайти відповіді на кілька запитань:

– співвідношення рівня етнічної та громадянської ідентичності різних категорій українців Румунії (вікових, професійних, освітніх тощо);

– проблема рефлексії-маніфестації свого українства в побуті, розмовах, повсякденному житті (спроба вияснити, як румунські українці розв'язують для себе питання, „що значить жити і бути українцем” в Румунії);

– у межах останнього нас цікавило й те, як вони рефлектують власне Україну та українців. Остання проблема доволі цікава, оскільки уявлення суттєво різняться від села до села, від людини до людини.

Перше питання є актуальним, оскільки більшість дослідників звертають увагу саме на етнічну ідентичність, мало вивчаючи громадянську. У цей же час прогнози деяких етнологів засвідчують, що майбутнє країн Європейського Союзу вони вбачають як держав громадянського суспільства [9]. Це передбачає запровадження політики мультикультурності в усі сфери життя держави та перетворення національної (етноцентричної) спільноти країн (як є у разі із Румунією, Словаччиною, Україною) у громадянську. Крім того практика та реалії показують, що, незважаючи на відкриті кордони в межах Євросоюзу, етнічний фактор і надалі відіграє визначальну роль у житті європейців [8, 91; 11, 5 – 6]. Досить згадати резонансні події останніх місяців (Косово, Грузія), щоб пересвідчитися в правоті цього твердження. Таким чином, із необхідності розуміння впливу як громадянської, так і етнічної ідентичності впливає практичне значення дослідження.

На формування етнічної ідентичності меншин основний вплив мають умови, котрі створює влада країни, у якій вони мешкають [13, 34]. Це

політика у галузі освіти й мови, інституційна охорона та законодавче забезпечення прав меншини, медійні права меншини (у використанні ЗМІ). Також впливають соціально-економічні-культурні процеси (міжетнічні шлюби, трудова міграція у межах країни та ЄС) тощо. Окремий аналіз цих факторів на прикладі українських сіл румунської Мараморощини провели М. Зан [3], Л. Горват [1], В. Куреляк [4], тому ми зупинимося на проблемах, які задекларували вище.

У дослідженні етнічної тожсамості українців Мараморощини ми звертали увагу на самоназви, що побутують, та мову спілкування населення. Серед часто вживаних – етноніми „українці”, „руські люди”. Для більшості місцевих українців ці поняття рівнозначні. Однак часто одні й ті ж респонденти плутаються і суперечать собі, в одному випадку протиставляючи ці дві самоназви, а в іншому ототожнюючи їх.

Побутують також локальні самоназви: „гайналі”, „опришки”, „гуцули”. Слід зауважити, що в Україні (на Закарпатті) **гайналі** ймовірно не етнонім, самоназва, а екзонім. У такому значенні воно вживається для означення інших, не себе (зокрема, гуцули про долинян як людей, що гайнують час). У Румунії ми зустрічали випадки вживання назви „гайналі” як етноніму (с.Ремети), як протиставлення себе **гуцулам**, котрі живуть вище – у гірських селах. Інша локальна група (невелика частина населення с.Поляни) виводить свій родовід від **опришків**. Вони себе ідентифікують одночасно нащадками опришків та українцями, тобто мають кілька рівнів етнічної самосвідомості. У процесі досліджень серед місцевого населення нами зафіксований тільки один випадок самоназви „**рутян**” („**русин**”). І хоча статистика засвідчує, що кількість людей, які ідентифікують себе русинами зростає, однак на 2007 рік русинами в Румунії засвідчило себе 257 осіб [7; 15]. Цим ситуація суттєво відрізняється від Словаччини, де за останні 15 – 18 років серед місцевого населення українських етнічних сіл зросла кількість ідентифікації себе русинами як відмінної від української національності [5; 10]. Там цьому сприяли кілька факторів – політика держави, діяльність ідеологів та прихильників русинства, історичні умови розвитку країни протягом другої половини ХХ ст. [6; 12; 14].

Загалом українців Мараморощини можна поділити на кілька основних категорій відповідно до рівня етнічної самосвідомості та способів її маніфестації. Умовно ми означили їх як:

1) „**Фанатики**” – найменша група, яку становлять люди із загостреним почуттям саме української етнічної тожсамості, котрі себе маніфестують насамперед як українці. За віком це люди старше сорока п’яти років. Випадки такої ідентичності зафіксовані в різних селах (Кривий, Кричунів, Ремети, Поляни, Вишня Рівна, Бистрий).

2) „**Традиціоналісти**” – цю категорію становлять люди (віком старші ніж 65 – 70 років), котрі здобули шкільну освіту до того, як влада Н. Чаушеску ліквідувала українську освіту в країні (середина 1960-х рр.). Серед них чимало людей не володіють румунською мовою. Вони підтримують мовні й культурні традиції, деякі жінки знають техніку ручного виготовлення тканини з якої шують традиційний одяг, який сімейство одягає на релігійні свята та коли йдуть до церкви. Найбільше таких „традиціоналістів” у десятитисячному селі Поляни, де українці становлять понад 95 % населення.

3) „**Золота середина**” – основна маса місцевих інтелектуалів різного віку, які закінчили вищі навчальні заклади в Україні або українські відділення вишів Румунії. Такі українці живуть в усіх українських селах Мараморощини. У них доволі стійкий рівень української етнічної тожсамості. Однак їхню ідентичність можна охарактеризувати як ситуативну, плавальну. У розмовах, побуті вони можуть перескакувати з однієї ідентичності на іншу. Як видно, етнічна (українська) ідентичність у них пов’язана насамперед з культурною стороною життя, тоді як громадянська вимагає реакції та поваги до румунської дійсності.

4) „**Конформісти**” – до цієї групи належить значна кількість дорослого населення, яким приблизно від 25 до 45 років. Вони володіють рідною мовою, однак їм легше читати й писати за допомогою румунської. Ця категорія українців працює у румуномовних колективах, слухає та дивиться румунські ЗМІ. Як результат – румунська для них стає не тільки мовою міжетнічного чи офіційно-державного спілкування, але й внутрішньо етнічного також. І хоча вони визначають себе українцями, та про Україну в них досить віддалене поняття, відповідно вони не мають нічого проти, що їхні діти, виростаючи, не вивчали й не знали рідної мови.

5) „**Оффспрінги***” – цю групу становлять діти та молодь. Серед цієї категорії найвищий рівень мовної асиміляції. Основний вплив на формування їхньої свідомості спричиняє система шкільної освіти, відсутність у бібліотеках сучасної української літератури. На їхню ідентичність впливає також той фактор, що за останні 20 – 25 років зросла кількість етнічно змішаних шлюбів. У більшості випадків дитина в таких сім’ях вважає себе румуном. Були також свідчення того, що діти вважають себе румунами, коли обидва з її батьків є українцями (Великий Бичків). Високий рівень національної ідентичності також спостерігається серед української молоді с.Ремети, де збереглася на високому рівні ендогамність шлюбів.

6) „**Неофіти**” – заробітчани, які працювали чи працюють за кордоном. В іноетнічному середовищі (Іспанія, Португалія, Англія, Італія, Канада) почуття

* Від англ. «offsprings» – нащадки, діти.

етнічної самосвідомості загострюється в них завдяки контактів із заробітчанами-українцями з України, а також тому, що в Європі до українців ставляться краще, ніж до румун (тобто там українцем бути вигідніше). Зафіксовані випадки (с.Ремети), коли заробітчани поверталися додому більш національно свідомими, ніж були до їхнього виїзду за межі Румунії.

З приводу маніфестації свого українства слід звернути увагу на диференціальні ознаки етноідентичності, які є зворотною стороною ідентичності власної. Через призму розмежування її критеріїв проступає сприйняття „інших, не нас” і самоідентифікації народу. До таких ознак, які використовуються як рефлексії своєї етнії, належать елементи традиційної культури, мова, звичаї, імена, походження, зовнішній вигляд, менталітет та іноді віросповідання. Ці складові становлять ядро етнічності як знакової системи [9, 54].

В українських селах Мараморощини побутує звичай вбиратися на свята в традиційний одяг, до якого входять сорочка-гуцулка, постולי, головні убори, за якими одразу можна визначити етнічну належність носія. Однак на елементи традиційної української культури якто: одяг, їжа, житло тощо, свій відбиток наклав тривалий період співжиття та контактів із румунським народом. При збереженні рис, характерних для одягу населення українських Карпат, спостерігається запозичення деяких елементів, наприклад, використання гамми кольорів, яка не є типовими для української культури взагалі. Багато родин дотримуються традиційних обрядів при сімейних життєвих подіях (народження та хрестини дитини, весілля, смерть), хоча, наприклад, на весіллях поряд з українськими часто використовують румунські народні мелодії та пісні.

Щодо антропологічних відмінностей, то українців Мараморощини, де поки що зберігається доволі високий відсоток ендогамних шлюбів, досить легко відрізнити від смаглявих румунів та угорців. Українці мають світлі (сірі, блакитні, іноді зелені) очі, біляве волосся, більш світлий відтінок шкіри, ніж місцеві румуни чи угорці.

З приводу віросповідання варто зазначити, що в деяких випадках релігійна ідентичність фактично ототожнюється із етнічною. Останнє твердження може мати два трактування: як екзот, так і ендототожності. Яскравим прикладом ендототожнення релігійної з національною ідентичністю можна назвати росіян – для них православ'я пов'язане насамперед із людьми російського походження. Щодо екзототожнення, то це ілюструється у випадку Словаччини, де належність людини до греко-католицької (уніатської) чи православної церкви є передусім ознакою того, що вона має українське етнічне походження [2, 243]. У випадку Румунії наголошувати, що релігійна належність є тотожна етнічній, є хибним,

оскільки православна віра підтримується більшістю населення всієї країни як українцями, так і румунами. Щодо греко-католицької церкви, то в умовах поліетнічного українсько-румунсько-угорського прикордоння вона є ймовірніше засобом маніфестації того, ким ти не є, ніж свідченням етнічної належності. Так можна сказати, зокрема, про греко-католиків (мадяризованих українців, що втратили примордіальну ідентичність), які мешкають у селі Кимпулунг ла Тиса.

Засобом ставлення себе до українства є також мова (місцевий діалект української), однак, як уже згадувалося, сучасні мовні процеси серед українців Румунії засвідчують поступове витіснення з ужитку рідної мови румунською. Звичним також є зростання кількості неукраїнських (румунських та угорських) імен, які дають новонародженим в українських сім'ях.

При проведенні експедиційних досліджень нас цікавило також питання рефлексії українців Мараморощини власне України та українців. Слід відзначити значну варіативність суджень. Вони відрізняються від села до села, від індивідуума до індивідуума. Звичайно, найбільш адекватно у своїй свідомості відтворюють Україну ті особи, які мають постійні контакти з родичами із України, часто їздять туди, навчалися чи навчаються в українських вишах. Таких вистачає у всіх перерахованих вище селах. Проте більшість дорослих ніколи не були в Україні, і вона для них якесь дуже абстрактне, ефемерне, далеке й навіть зайве поняття, яке ні до чого не зобов'язує. Особливо це помітно в найбільш віддаленому гірському селі – Полянах. Уявлення цих людей про Україну сформувалося на основі книг, які вони вивчали в школі, – Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка.

Дещо іншу ситуацію ми спостерігали там, де телевізійні антени приймають сигнали українських телеканалів (Ремети, Великий Бичків). Населення цих сіл дивляться такі канали, як „1+1”, „Інтер”, „УТ-1” та деякі інші. Через перенасиченість національних українських каналів російським та російськомовним кіно, відео, музичним матеріалом у них також склалося неадекватне (з нашого погляду) розуміння, що таке є українське, а що ні. Наприклад, молодь вважає, що гурт „ДДТ”, співак Валерій Меладзе є українськими, так само як і мова героїв серіалу „Бригада”. Це ж стосується старших людей (45 – 70 років), які із задоволенням дивляться російськомовні серіали та передачі (зокрема, „Ищу тебя”), цілком серйозно вірячи, що це український телепродукт. У зв'язку з цим згадується, що людина, народ є такі, якими їх бачать сусіди, а не такими, як вони самі себе вважають. І, можливо, українці повіту Марамуреш своїм поглядом збоку дійсно віддзеркалюють те, якою насправді Україна є, про що нам варто зробити висновок і критично проаналізувати власну етнічну ідентичність та рефлексію свого українства.

У праці ми зробили спробу проаналізувати рівень та вияви (маніфестацію) етнічної ідентичності українців повіту Марамуреш. Відповідно до проведених досліджень видно, що поступово їхня етнічна тожсамість витісняється з центрального місця громадянською, яка й відіграє провідну роль у їхньому житті. Серед цих людей зустрічаються різні ступені етнічної/національної ідентичності – від агресивно-фанатичної до індиферентної, що залежить від віку, освіти, оточення, походження, зовнішніх умов (державної політики) та індивідуальних психологічних особливостей представників українського населення. У праці також показані деякі методи та способи маніфестації свого українства в буденному та святковому житті. Належність до українства насамперед ототожнюється із походженням батьків, мовою, збереженням культурних традицій, спадковістю імен, фізичними антропологічними особливостями, самоназвою, а не психологічним критерієм (коли національність визначається за бажанням людини). У статті в загальних рисах показана також рефлексія місцевими українцями власне України та її жителів, яка теж суттєво відрізняється поміж різних категорій населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Горват Л. В. Соціально-економічний, політичний і культурний розвиток українців Мараморощини (Румунія) в 1918 – 1945 рр. – Ужгород, 1998. – 172 с.; Її ж. Етнокультурний ренесанс українців Марамороського повіту (Румунія) // Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ ст.): Матеріали міжнародної наукової конференції. 26 – 27 вересня 1996 року. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного комітету у справах преси та інформації, 1997. – С. 207 – 209.
2. Грацианская Н. Н. Этнические меньшинства в Словацкой Республике // Европа на рубеже третьего тысячелетия: народы и государства. – Москва, 2000. – С. 243.
3. Зан М. Етномовні процеси в середовищі українства Сатумарського повіту (Румунія) // *Carpatica-Carpatika*. – Вип. – 23. Актуальні проблеми історії та етнології. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. – С. 262 – 278; Його ж. Буття нашої діаспори: українці Сатумарського повіту (Румунія) // *Carpatica-Carpatika*. – Вип. – 14. Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів. Ювілейний збірник на пошану доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худанича. – Ужгород: Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 330 – 332.
4. Куреляк В. І. Українська діаспора Мараморощини (етногеографічне дослідження). Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2000. – 19 с.; Його ж. Українці Румунської Мараморощини: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 184 с.
5. Сополига М. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини // Наукові записки Музею української культури. – Вип. 22. – Пряшів, 2001. – С. 208 – 237.
6. Сополига М. До питань етнічної історії та національного визначення українців Словаччини // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 3. – С. 35 – 44.

7. Трайста М. Русини – фальшива декорація на політичній сцені Центральної Європи // Український вісник. – 2007. – № 7 – 8 (квітень). – С. 8 – 11.
8. Vačova Viera. Presvedčenia o etnicite–narode–štate–Evrope a etnicka–narodna–štatna–Evropska identita občana Evropy // Evropske občianstvo a narodna identita. – Prešov. – 2006. – S. 91 – 98.
9. Benža Mojmir. Funkcia etnickej a občianskej identity v procese evropskej integracie z pogľadu etnologa // Evropske občianstvo a narodna identita. – Prešov. – 2006. – S. 53 – 61.
10. Kredatusova Jarmila, Kredatusov Juraj. Ukrajinska menšina na Slovensku súčasnosť a perspektivy // Evropske občianstvo a narodna identita. – Prešov, 2006. – S. 245 – 253;
11. Luther Daniel, Salner Peter. Etnicita a mesto. – Bratislava, 2001. – 239 s.
12. Magocsi Paul Robert. Karpatski rusini: súčasny stav a perspektivy v budúcnosti // Slovensky Narodopis. – 1992. – № 2. – S. 183 – 192
13. Pekar Martin. Identita narodnostnych menšín na Slovensku po roku 1918 v suradniciach štatnej politiky a zmluvy o ustave pre Evropu // Evropske občianstvo a narodna identita. – Prešov, 2006. – S. 34 – 52.
14. Sopoliga Miroslav. Encyclopedia ľudovej kultury Slovenska z hľadiska prezentacie rusinov-ukrajincov // Slovensky Narodopis – 1995. – № 4. – S. 503 – 506.
15. Traista M. Pseudocongresul rutenilor // Curierul Ukrainean. – 2007. – Iulie. – Seria noua, nr. 99 – 100. – P. 6 – 11.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леньо Павло Юрійович – викладач кафедри історії Стародавнього світу та середніх віків, історичний факультет УжНУ.

Наукові інтереси: історіографія етнологічної науки, дослідження етнокультурних, етномовних процесів українського прикордоння.

ДО ПРОБЛЕМИ МІЖЕТНІЧНИХ КОНТАКТІВ САРМАТСЬКИХ ПЛЕМЕН ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ПЕРШИХ СТОЛІТЬ НАШОЇ ЕРИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛІПНОЇ КЕРАМІКИ)

Ірина КОЗИР (Кіровоград)

Стаття присвячена дослідженню проблем трансформації сарматського ліпного керамічного комплексу як вияву міжетнічної взаємодії племен Північного Причорномор'я I – IV ст. н.е.

The article investigates the problems of transformation of Sarmatian ceramic plastic complex as a manifestation of interethnic interaction of the tribes of Northern Prychornomor'ya in the I – IV centuries A.D.

Корінними землями, на яких здавна проживали сарматські племена, були великі простори степів Південного Приуралля, Поволжя та Волго-Донського межиріччя. Саме тут склалися характерний сарматський побут та культура з усіма її специфічними рисами. Серед етновизначальних факторів важливе місце займає глиняний посуд, який є носієм давніх традицій місцевого сарматського населення. Природно, що разом з міграцією сарматських